

JURAJ ŽUDEĽ

TRHOVÉ SFÉRY NA SLOVENSKU V ROKU 1720

Juraj Žudeľ: The Market Spheres in Slovakia in 1720. Geografický Časopis, Bratislava 1973, XXV, 4; 1 enclosure, 5 figures.

The subject of the study are weekly market spheres in Slovakia in 1720, which are investigated and reconstructed by the author on the basis of taxation lists of the sees (public-administration organs of the feudal Hungary). In this connection the author deals also with market centres, he reconstructs the pattern of them and evaluates them regarding their economic significance.

Vývoj miest a mestečiek na Slovensku v období neskorého feudalizmu je v mnohom ohľade ešte málo preskúmaný. K málo známym javom patrí aj ich hospodárske zázemie — sféra hospodárskeho vplyvu — ktoré vyjadruje ich ekonomický význam a spätosť s geografickým prostredím. Súčasťou hospodárskeho zázemia miest a mestečiek bola aj sféra miestneho (vnútorného) trhu, ktorá je predmetom našej štúdie. Pritom máme na mysli sféry týždenných trhov, ktoré významnou mierou ovplyvnili vznik a vývoj ekonomicko-geografických celkov v podmienkach feudálnej spoločnosti. V tomto zmysle možno pokladať našu štúdiu aj za príspevok k poznaniu týchto celkov.

Trhové sféry, podobne ako všetky spoločenské javy, možno skúmať so zreteľom na ich vývoj alebo stav v určitom období. Vzhľadom na zložitú prírodu problému a heuristickú náročnosť výskumu rozhodli sme sa pre druhú možnosť. Rok 1720 sme si zvolili jednak preto, že sa z tohto roku zachovali údaje v jednom druhu prameňov pre viaceré oblasti Slovenska, jednak preto, že rekonštrukcia trhových sfér k tomuto roku vyjadruje stav na rozmedzí dvoch dôležitých období, stav na prahu hospodárskej konsolidácie Uhorska, ktorá nastúpila po ukončení stavovských povstaní uhorskej šľachty a úplnom vytlačení Turkov z krajiny.

PRAMENE

Štúdiu opierame o stoličné súpisy, ktoré vznikli v súvislosti s krajiniským súpisom r. 1720.¹ Cieľom tohto súpisu nadväzujúceho na podobný súpis z roku 1715 bolo získať všestranne a spoľahlivé údaje o hospodárskych pomeroch tých spoločenských vrstiev

¹ Originály stoličných súpisov, ako aj iné so súpisom súvisiace písomnosti (svedectvá stolic o kuriálnych dedinách, odvolania stolic a miest proti postupu súpisových komisárov a i.) sú uložené v Maďarskom krajiniskom archíve v Budapešti, sekcia Archivum regnicolare. Pri výskume sme mali k dispozícii čiastočne mikrofilmy Štátneho slovenského ústredného archívu v Bratislave, čiastočne originály súpisov (Mošonskej, Rábskej, Komárňanskej, Ostrihomskej a Turnianskej stolice).

feudálneho Uhorska, ktoré niesli daňové bremeno. Súpisoví komisári pri skúmaní hospodárskych pomerov podmieňujúcich platobnú schopnosť obyvateľstva si všimli aj okolnosť, ako, prípadne kde môžu obyvatelia vidieckych sídel prediť svoje produkty. Súpisoví komisári jednotlivých stolíc nepostupovali rovnako; niektorí podcenili túto okolnosť, prípadne pokladali ju vzhľadom na nerozvinuté miestne trhové pomery za bezvýznamnú, iní či už z nedôslednosti alebo pohodlnosti sa o veci pri niektorých sídlach vôbec nezmenili. V mnohých prípadoch sa súpisoví komisári uspokojili len s konštatovaním, že obyvatelia môžu ľahko alebo ťažko speňažiť svoje produkty, a nepokladali za potrebné uviesť aj miesto, kam chodia na týždenné trhy. Z uvedených dôvodov jednotlivé stoličné súpisy nemajú pre nás rovnakú hodnotu a neumožňujú zrekonštruovať miestne trhové sféry na celom Slovensku.

Z nášho hľadiska je najcennejší súpis Zemplínskej stolice, ktorý nielenže umožňuje zrekonštruovať miestne trhové sféry zemplínskych mestečiek, ale prispieva aj k poznaniu trhovej sféry Košíc a Prešova. Akékoľvek údaje o navštevovaných trhoch chýbajú len pri 18 dedinách (z toho 2 boli kuriálne a 1 pustá), čo je vzhľadom na celkový počet sídel (vyše 400) takmer bezvýznamné. Pri 17 dedinách sa spomína, že obyvatelia predávajú svoje produkty v susednom Poľsku.

Navštevované strediská miestneho trhu sa vo väčšine prípadov uvádzajú aj v súpise Abovskej a Ostrihomskej stolice, aj keď nie v takej miere ako v súpise Zemplínskej stolice. Menšiu pramennú hodnotu majú súpisy Tekovskej, Nitrianskej a Hontianskej stolice. V súpise Tekovskej stolice sa vo viacerých prípadoch len všeobecne konštatuje, že obyvatelia predávajú svoje produkty s obyvateľmi ostatných dedín (res suas distrahunt cum reliquis a pod.), z čoho sa nedá vždy bezpečne usúdiť, kam chodilo obyvateľstvo na trhy. Napríklad pri dedinách Malé Šarovce, Veľké Šarovce, Svodov, Mikula, Želiezovce, Vozokany nad Hronom a Domaša nemožno jednoznačne určiť, či ich obyvateľstvo navštevovalo trhy v Bátovciach alebo Komárne. O Bátovciach by sa mohlo usudzovať podľa toho, že obyvatelia Mýtnych Ludian a Jura nad Hronom, ktoré v súpise predchádzajú uvedené dediny, chodili na trhy do Bátoviec. Avšak takémuto výkladu protirečí okolnosť, že pri Pohronskom Ruskove, ktorý v súpise nasleduje za uvedenými dedinami, sa poznamenáva, že obyvatelia predávajú svoje produkty s obyvateľmi predchádzajúcich dedín v Komárne (Distrahunt res suas cum praecedentibus Comaromii). V súpise Nitrianskej stolice sa prevažne neuvádza, akú majú obyvatelia možnosť speňažiť svoje produkty, ani kam, do ktorých miest a mestečiek chodia na trhy. Nespomínajú sa ani poloha a vlastnosti chotára (akosť oráčin a lúk) a iné zdroje príjmov obyvateľstva. Konštatuje sa len toľko, že poloha a výhody dediny, prípadne chotára sú rovnaké alebo podobné ako v inej (menovite uvedenej) dedine. Pravda, z týchto všeobecných údajov, pokiaľ sa výslovne nevzťahujú len na chotár (situs et commoditas territorii) príslušnej dediny, v niektorých prípadoch možno usudzovať aj o mieste, kam chodilo obyvateľstvo na trhy. Aj v súpise Hontianskej stolice sa v mnohých prípadoch vôbec nespomína možnosť predaja, prípadne navštevované trhové stredisko. Vo viacerých prípadoch sa konštatuje, že obyvatelia nemajú čo predávať, lebo čo sa im urodí, sami spotrebujú. V mnohých prípadoch sa navštevované trhy udávajú len približne: blízke banské mestá.

V súpisoch Spišskej, Šarišskej, Turčianskej, Užskej a Zvolenskej stolice sa trhové strediská spomínajú len zriedkavo. V súpise Trenčianskej stolice sa o možnosti speňažovania produktov vidieckeho obyvateľstva hovorí len vo dvoch prípadoch: obyvatelia Belej predávajú bukové palivové drevo vo Varíne, obyvatelia Turzovky, využívajúc Kysucu, obchodujú so stavebným drevom, doskami a šindľami. Chudobný je aj súpis Gemerskej stolice. Možnosť predaja sa spomína len v niekoľkých prípadoch a miesto

návštevy trhu sa uvádza len pri dedinách Nandraž a Rožňavské Bystré. Obyvatelia Nandraža vozili drevo na predaj do Jelšavy, obyvatelia Rožňavského Bystrého do Rožňavy. V súpise Novohradskej stolice sa vôbec nespomína, kam chodia obyvatelia jednotlivých sídel na trhy. Aj možnosť predaja sa uvádza len v jedinom prípade (Panické Dravce). Len v záverečnej správe komisárov o vykonaní súpisu sa všeobecne konštatuje, že obyvateľstvo horného Novohradu môže speňažiť svoje produkty v banských mestách, zatiaľ čo obyvateľstvo dolného Novohradu navštevuje trhy v Győnygyősi, Pešti, Budíne a vo Vacove. Súpisoví komisári Liptovskej stolice si všimli len okolnosť, ako môže obyvateľstvo speňažiť svoje produkty. Pri hodnotení tejto možnosti pripisovali veľký význam tomu, či obyvateľstvo vzhľadom na polohu svojich sídel mohlo pri preprave tovaru využívať výhodu, ktorú poskytoval Váh ako dôležitá dopravná tepna.² Len pri Východnej, Štrbe a Važci sa konštatuje, že obyvatelia môžu predáť svoje produkty v Spišskej stolici. Miesto, kam chodí obyvateľstvo na trhy, sa neuvádza ani v jednom prípade. Podobne je to aj v súpise Bratislavskej stolice. Aj tu sa hodnotí len možnosť speňaženia produktov, a to podľa dosažitelnosti miestnych trhových stredísk bez toho, že by sa uvádzali. Údaje potrebné na rekonštruovanie miestnych trhových sfér neobsahuje ani súpis Oravskej stolice, čo súvisí s celkovou nerozvinutou trhovými pomeroch na Orave. Takéto údaje chýbajú aj v súpise Komárňanskej stolice.

STREDISKÁ MIESTNEHO TRHU

Za feudalizmu sa trhy mohli konať len v sídlach, ktoré mali trhové právo. V Uhorsku patrilo trhové právo k základným výsadám slobodných kráľovských a banských miest, ako aj mestečiek. Pretože náležalo medzi tie menšie regálne práva, ktoré tvorili samostatný predmet donácie, spravdila sa získavalo na základe kráľovského privilégia. Okrem miest a mestečiek trhové právo mali aj niektoré dediny. Pre štúdium miestnych trhových sfér je dôležitá okolnosť, že sa trhové právo neudelovalo vždy v plnom rozsahu, takže v mnohých sídlach sa konali len výročné trhy (jarmoky). Súčasný stav historického výskumu nám neumožňuje určiť všetky sídla, ktoré mali úplné trhové právo (oprávňujúce aj ku konaniu týždenných trhov), preto pri posudzovaní trhových pomeroch v jednotlivých stolicích (so zreteľom na trhové strediská) berieme do úvahy všetky slobodné kráľovské a banské mestá, ako aj mestečká.³ Uvedomujeme si však, že v skutočnosti všetky nemajú a nemôžu mať vzťah ku skúmaným trhovým sféram.

V roku 1720 bolo na Slovensku 24 slobodných kráľovských a banských miest a 197 mestečiek (vrátane tzv. XIII spišských miest, ďalej mestečiek Hniezdne, Podolíniec a Stará Lubovňa, ktoré boli v poľskom zálohu). Vzhľadom na to, že trhové právo malo aj 11 dedín, možno predpokladať, že v uvedenom roku malo Slovensko 232 trhových stredísk (Príloha 1). Rozloženie trhových stredísk (obr. 1) bolo pre odlišné prírodné podmienky a v dôsledku rozdielneho politického najmä však hospodárskeho vývinu niektorých oblastí Slovenska veľmi nerovnomerné.

² Napríklad v spojitosti s Liptovskou Sielnicou (Szielnice) sa uvádza: „Res, si quas habent, beneficio Vagi facile curruli autem occasione laboriose distrahunt.“ Podtureň (Potthorňa): „Res, quas haberet, beneficio Vagi facile distrahere valeret.“ Ružomberok (Rosombergh): „Beneficio Vagi facilem habet res suas distrahendí modalitatem.“

³ Anton Špiesz a Jozef Watzka (Poddaní v Tekove v 18. storočí, Bratislava 1966, s. 193—194) predpokladajú, že na území Slovenska v 17.—19. storočí nebolo viac ako 40—50 sídel s týždennými trhmi. Tento predpoklad nie je správny. Počet sídel s týždennými trhmi v uvedenom období bol v skutočnosti väčší, o čom svedčí Illéssyho zoznam (Vásárszabadalmak jegyzéke, Budapest 1900) napriek svojej neúplnosti.

Na území Bratislavskej stolice bolo 31 trhových stredísk. Najvýznamnejšie boli Bratislava a Trnava vzhľadom na svoje vedúce politické postavenie, koncentráciu remeselnej výroby a počet obyvateľstva. Významným trhovým strediskom bol aj Šamorín, ktorý mal charakter mesta, Jur pri Bratislave, Modra a Pezinok, ktoré za svoje povýšenie do stavu slobodných kráľovských miest ďakovali predovšetkým prosperujúcemu vinohradníctvu, ako trhové strediská zavážili menej. Vo zvýšenej miere to platí o všetkých mestečkách ležiacich v malokarpatskej oblasti.

V slovenskej časti Komárnanskej stolice boli len dve trhové strediská, Komárno a Čalovo (Nagy Megyer). Komárno patrilo medzi najľudnatejšie mestá a najvýznamnejšie centrá remeselníckej výroby na Slovensku (r. 1720 žilo tu 250 remeselníkov, ktorých ročný príjem sa odhadoval na 7870 zlatých, čo bola druhá najvyššia suma v celom Uhorsku)⁴ a v dôsledku výhodnej zemepisnej polohy (leží pri sútoku Váhu s Dunajom) bolo aj dôležitým rybárskym strediskom a podunajským prístavom. Pre tieto skutočnosti sa Komárno radilo medzi najvýznamnejšie trhové strediská na Slovensku.

V slovenskej časti Ostrihomskej stolice ako trhové stredisko prichádza do úvahy len mestečko Štúrovo (Parkan). Zdá sa však, že sa pre silnú konkurenciu Ostrihomu a Komárna mohlo len málo uplatniť. Prispievalo k tomu aj to, že poddaní, ako to vyplýva zo súpisu Ostrihomskej stolice, mohli obilie a víno predaj kupcom doma.

Na území rozsiahlej, geograficky veľmi nesúrodej a neucelenej Nitrianskej stolice bolo 38 trhových stredísk. Medzi významné patrili Skalica, Hlohovec, Nitra, Nové Mesto nad Váhom, Nové Zámky a Topoľčany. Menší význam mali Bojnice, Prievidza a Senica. Obyvatelia niektorých sídel na Záhorí (Holíč, Chropov, Čáry, Čáčov, Koválov) navštevovali aj trhy na Morave.

V Tekove sa miestny trh sústreďoval do 13 sídel. Najvýznamnejším trhovým strediskom bol Hronský Beňadik, ktorý mal najväčšiu trhovú sféru. K významným trhovým strediskám patrili Kremnica, Nová Baňa, ako aj mestecká Oslany, Topoľčianky a Zlaté Moravce, ktoré mali vlastné trhové sféry. Ostatné mestecká boli len málo významné. Z nich iba Vráble mali trhovú sféru, pravda, veľmi malú. V tejto súvislosti treba ešte uviesť, že v juhovýchodnej časti Tekova sa silne uplatňoval vplyv týždenných trhov v Bátovciach, čo si možno vysvetliť hospodárskym úpadkom Levíc.

V Trenčianskej stolici prichádza do úvahy 19 sídel ako trhové strediská. So zreteľom na ľudnosť a koncentráciu remeselnej výroby za najvýznamnejšie možno považovať Trenčín, Žilinu a Rajec. Významné boli Kysucké Nové Mesto a Veľká Bytča, ktoré podobne ako Žilina a Rajec mali charakter miest,⁵ nevyznačovali sa však takou koncentráciou remesiel a mali podstatne menej obyvateľov.

V Turci vzhľadom na zaostalé hospodárske pomery nebolo väčších trhových stredísk. Z mestečiek boli významnejšie len Mošovce a Martin, v ktorých sa konali týždenné trhy. Obyvatelia mnohých dedín najmä v južnej a juhovýchodnej časti stolice chodievali na týždenné trhy do susedných banských miest (Kremnica, Banská Bystrica).

Ani Orava nemala významnejšie trhové strediská. Neúrodná pôda nedávala dost obživy ani tým, ktorí ju obrábali, preto sa poľnohospodárske produkty z poddanských hospodárstiev vôbec nedostávali na trh alebo len v malej miere. Aj remeselná výroba bola veľmi zaostalá. Hospodárske pomery na Orave v tom čase boli také zlé, že zbedené obyvateľstvo, ako sa uvádza v pripomienkach stolice k súpisu, muselo si hľadať

⁴ Anton Špiesz, Remeslo na Slovensku v období existencie cechov, Bratislava 1972, s. 143—144.

⁵ Anton Špiesz, O kritériách mestskosti na Slovensku v období neskorého feudalizmu, Hist. Cas., XX, 1972, s. 521.

obživu prácou v iných stoliciach.⁶ V takýchto pomeroch mestečká Dolný Kubín, Trstená, Trvrdošín a Veličná boli len málo významné ako trhové strediská.

Významnejšie trhové strediská chýbali aj v Liptove. Tamojšie mestečká ako trhové strediská, zdá sa, príliš nezavádzali. Nasvedčuje tomu okolnosť, že súpisoví komisári nepokladali za vhodné uvádzať miesta, kam chodilo obyvateľstvo na trhy, ale pri posudzovaní možnosti speňaženia produktov brali do úvahy skutočnosť, či obyvateľstvo určitej lokality môže k preprave svojich produktov využiť Váh, pričom akiste mali na mysli vzdialenejšie trhy, miesta ležiace mimo Liptova. Našu mienku o slabosti trhových stredísk v Liptove možno oprieť aj o stanovisko stolice, vyjadrené v pripomienkach k súpisu, aj keď ho nemožno prijať bezvýhradne. Stolica vo svojom písomnom predstretí poukázala na to, že Váh so zreteľom na predaj produktov poddanských hospodárstiev nemožno pokladať za výhodu, keďže roľník nemá dost obilia ani pre vlastnú potrebu a je nútený si ho kupovať v susedných stoliciach. Ak chová nejakú hydinu, nemá ju komu predáť, lebo v stolicí nie je ani slobodné kráľovské mesto, ani jedno trhovisko. Prirodzene, stolica vo vlastnom záujme skreslovala hospodárske pomery (veď išlo o určenie štátnej dane), avšak z jej písomného predstretia i zo skúseností súpisových komisárov, ktorých delegovala Šopronská stolica, je zrejmé, že trhové pomery v Liptove boli málo rozvinuté.

Vo Zvolenskej stolicí hlavnými trhovými strediskami boli slobodné kráľovské a banské mestá a to Banská Bystrica, Brezno, Krupina, Lubietová a Zvolen, ktorých týždenné trhy navštevovalo aj obyvateľstvo z Turca, Tekova, Hontu a horného Novohradu.

Podobne aj v Honte hlavnými trhovými strediskami boli slobodné kráľovské a banské mestá, a to Banská Štiavnica a Pukanec, ku ktorým sa významom pridružovalo mestečko Bátorce so širokou trhovou sférou. Mestečká Bzovík, Hontianske Nemece, Sebechleby a Šahy nemali väčší význam. V Malohonte sa miestny trh sústreďoval v mestečkách Rimavská Sobota a Tisovec.

V slovenskej časti Novohradskej stolice ako strediská miestneho trhu prichádzajú do úvahy mestečká Divín, Filákov, Halič a Lučenec, ďalej Modrý Kameň, v ktorom sa od roku 1658 konali výročné a týždenné trhy. Nemali však väčší význam, lebo obyvatelia tejto časti stolice, ako sa konštatuje v správe súpisových komisárov, napriek zlým cestám navštevovali banské mestá, kde mohli výhodne speňažiť svoje produkty.⁷

Najvýznamnejším trhovým strediskom v Gemeri bola Rožňava, v ktorej sa konali aj týždenné trhy.⁸ Z ostatných gemerských mestečiek za významnejšie trhové strediská možno pokladať Dobšínú a Jelšavu, ktoré podobne ako Rožňava mali charakter miest.

⁶ V pripomienkach stolice sa poukazuje na to, že na Orave ani v susednom Liptove niet slobodného kráľovského mesta, kde by obyvateľstvo mohlo speňažiť svoje produkty. Banské mestá ležia v tretej a štvrtej stolicí, odlúčené veľmi ťažko prechodnými horstvami. Avšak hlavná príčina nerozvinutosti trhových pomerov netkvie v nedostatku vhodných trhových stredísk, ale — ako dôvodí stolica — v nepriaznivých prírodných podmienkach Oravy: „Sed etiam si aliqua regia civitas in ipso huius comitatus gremio haberetur, nec ea tamen adferret incolis Arvensibus communitatem distractionis, cum rigidissima et sterilissima illa terra nulla meliora naturalia, quae in civitatibus distrahi solent, procreare soleret adeoque tunc etiam incolae illi manerent calamitosissimi, mendicabulorum instar sudorifero ipsorum labore victum in aliis comitatibus quaerentes.“

⁷ „Pars huius incliti comitatus superior in montanis civitatibus ob viarum montosarum saxosarumque incommoda laboriosam quidem sed bonam certissimamque habet res suas distrahendi occasionem.“

⁸ Súpisoví komisári odhadli ročný príjem z týždenných trhov na 54 fl. Avšak výnos z týždenných trhov bol v skutočnosti omnoho vyšší, lebo r. 1715, ako sa uvádza v súpise Gemerskej stolice, trhové právo mali v prenájme dvaja mešťania za 140 fl.

V malej Turnianskej stolici ako jediné trhové stredisko prichádza do úvahy mestečko Turna nad Bodvou, stoličné sídlo. Hrhov mal právo len na výročné trhy (od roku 1655). Ako vyplýva zo súpisu Turnianskej stolice z roku 1720, obyvatelia stolice navštevovali týždenné trhy aj v spišských mestách, kde predávali ovocie.

Najväčším trhovým strediskom v Abovskej stolici boli Košice, ktoré mali veľké zázemie siahajúce až do Šariša a Zemplína. Popri Košiciach sa uplatňovali aj Moldava nad Bodvou. Mestecká Jasov, Nižný a Vyšný Medzev nemali väčší význam. Obyvatelia niekoľkých dedín ležiacich v oblasti Miliča navštevovali týždenné trhy v Novom Meste pod Šiatrom (Sátoraljaújhely) a v Šarišskom Potoku (Sárospatak).

Zložité boli pomery na Spiši, kde sa na pomerne malom území uplatňoval vplyv mnohých trhových stredísk. Prirodzene, najväčšími strediskami boli slobodné kráľovské mestá Levoča a Kežmarok. Pokiaľ ide o vplyv XIII spišských miest na trhové pomery, mienka súpisových komisárov a stolice stáli v prikróm protiklade. Zatiaľ čo podľa súpisových komisárov XIII spišských miest vytváralo vhodné podmienky na speňazenie poľnohospodárskych produktov okolitého obyvateľstva, stolica pokladala ich vplyv za negatívny, poškozujúci záujmy vidiečanov. Vo svojich námietkach proti súpisu poukázala na to, že XIII spišských miest vlastní najúrodnejšiu časť Spiša, preto na trhoch môže vyvíjať konkurenčný tlak, v dôsledku čoho vidiecke obyvateľstvo je nútené predávať svoje produkty za polovičnú cenu, často ešte lacnejšie, niekedy aj so stratou.

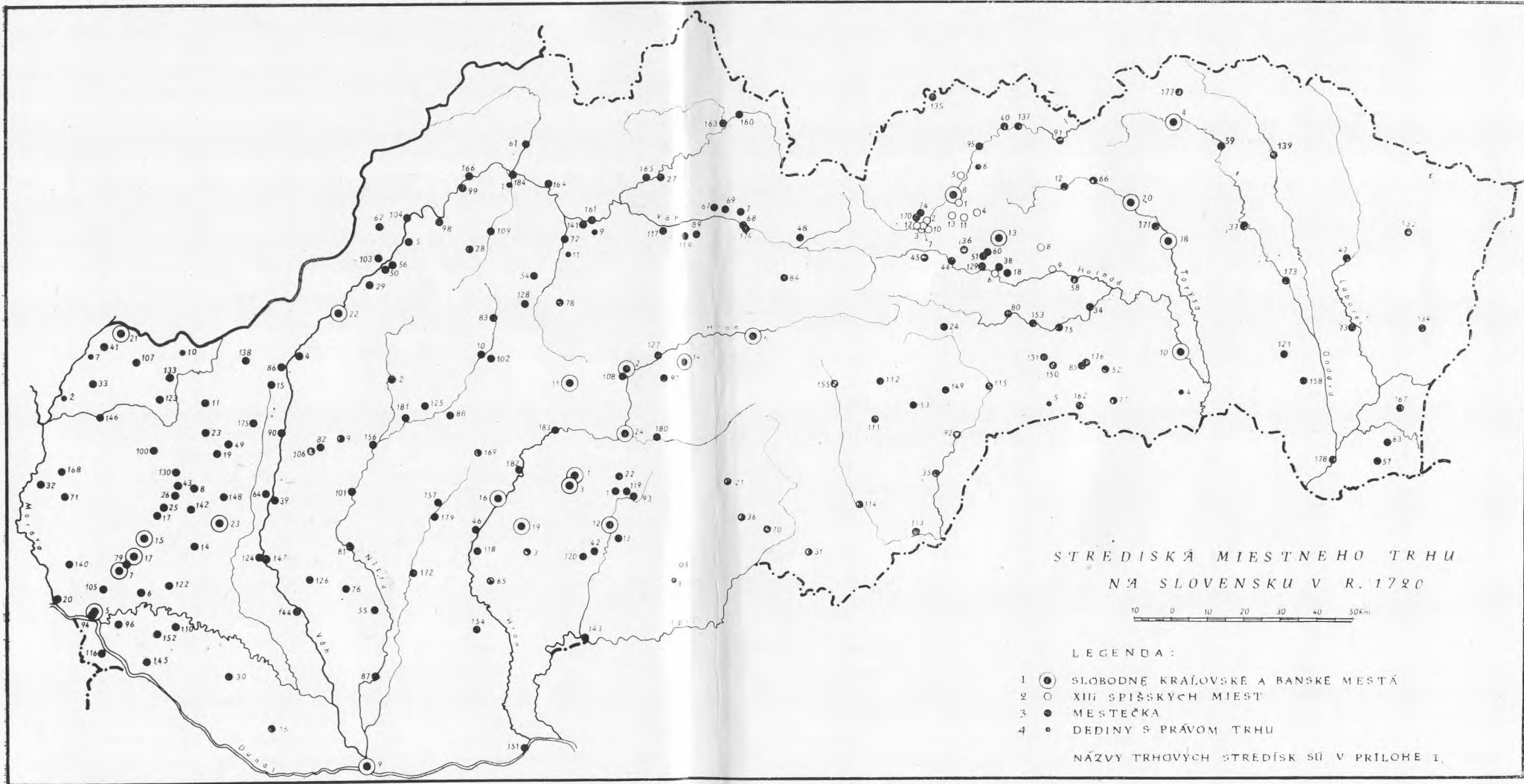
Hlavnými trhovými strediskami v Šariši boli slobodné kráľovské mestá Prešov, Bardejov a Sabinov. Roľníci z južnej časti stolice navštevovali aj týždenné trhy v Košiciach. Menší význam mali mestecká Brezovica, Hanušovec nad Topľou, Kurima, Lipany, Plaveč, Veľký Šariš a Zborov.

V Zemplíne nebolo jediné slobodné kráľovské mesto, preto funkciu trhových stredísk plnili mestecká. Na území Slovenska to boli mestecká Humenné, Kráľovský Chlmec, Leles, Michalovce, Sečovce, Snina, Stropkov, Trebišov, Vranov nad Topľou a Zemplín. Z niektorých dedín sa chodilo na týždenné trhy do susedných stolíc (Prešov, Košice, Užhorod). Obyvatelia z uhorsko-poľského pohraničia navštevovali trhové strediská v Poľsku.

Napokon v slovenskej časti Užskej stolice ako strediská miestneho trhu prichádzajú do úvahy mestecká Sobrance a Veľké Kapušany. Nemali však väčší význam, lebo aj obyvatelia blízkych dedín dávali prednosť vzdialenejším trhom v Michalovciach a Užhorode.

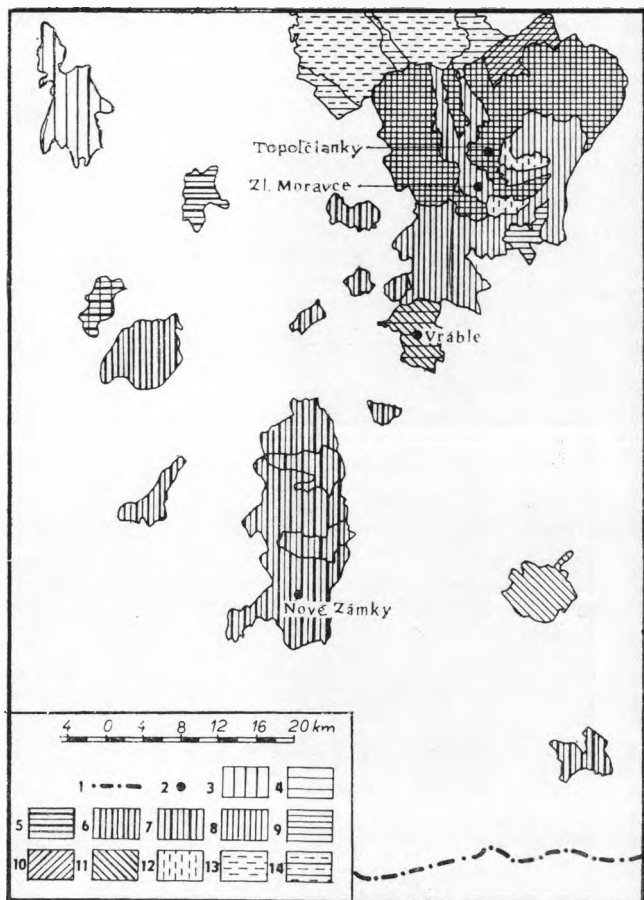
TRHOVÉ SFÉRY

Vzhľadom na neúplnosť stoličných súpisov (neobsahujú kuriálne sídla) a spôsob ich vyhotovenia nemáme údaje potrebné na rekonštruovanie trhových sfér na celom území Slovenska. Použité pramene nám umožňujú zrekonštruovať trhové sféry len v niektorých oblastiach Slovenska (predovšetkým na východe), prípadne sféry niektorých trhových stredísk, pravda, nie vždy v úplnosti. Pri rekonštruovaní trhových sfér ako kartografický podklad sme použili (kvôli katastrom) mapu administratívneho členenia Slovenska z roku 1971 v mierke 1:400 000, prirodzene, s prihliadnutím na staršie uhorské mapové diela. Použitá podkladová mapa má nevýhodu. Neobsahuje reliéf, cesty a vodnú sieť, preto nie je z nej zrejmé, ako tieto krajinné prvky ovplyvnili formovanie trhových sfér. Z vypracovanej mapy uverejňujeme len úseky, ktoré zobrazujú tie časti Slovenska, kde sa nám aspoň čiastočne podarilo zrekonštruovať trhové sféry. Niektoré časti trhových sfér na týchto výsekoch označujeme len ako pravdepodobné. V takýchto prípadoch nám chýbali údaje v prameňoch a príslušnosť k trhovej sfére sme určili podľa toho,

Obr. 1 (Juraj Žudel. Trhové sféry na Slovensku v roku 1970).

Obraz 2. Trhové sféry v západnej časti južného Slovenska. 1 - štátne hranice, 2 - trhové strediská; Trhové sféry, 3 - Trnava, 4 - Vrábľa, 5 - Sereď, 6 - Nové Zámky, 7 - pravdepodobne Nové Zámky, 8 - Zlaté Moravce, 9 - Topoľčianky, 10 - Oslany, 11 - Bratislava, 12 - pravdepodobne Zlaté Moravce, 13 - pravdepodobne Topoľčianky, 14 - Topoľčany.

kam patrili okolité sídla, ďalej so zretelom na reliéf a cesty. Z trhových stredísk kvôli ľahkej zrozumiteľnosti zobrazeného stavu vyznačujeme len tie, ktoré mali sféry.

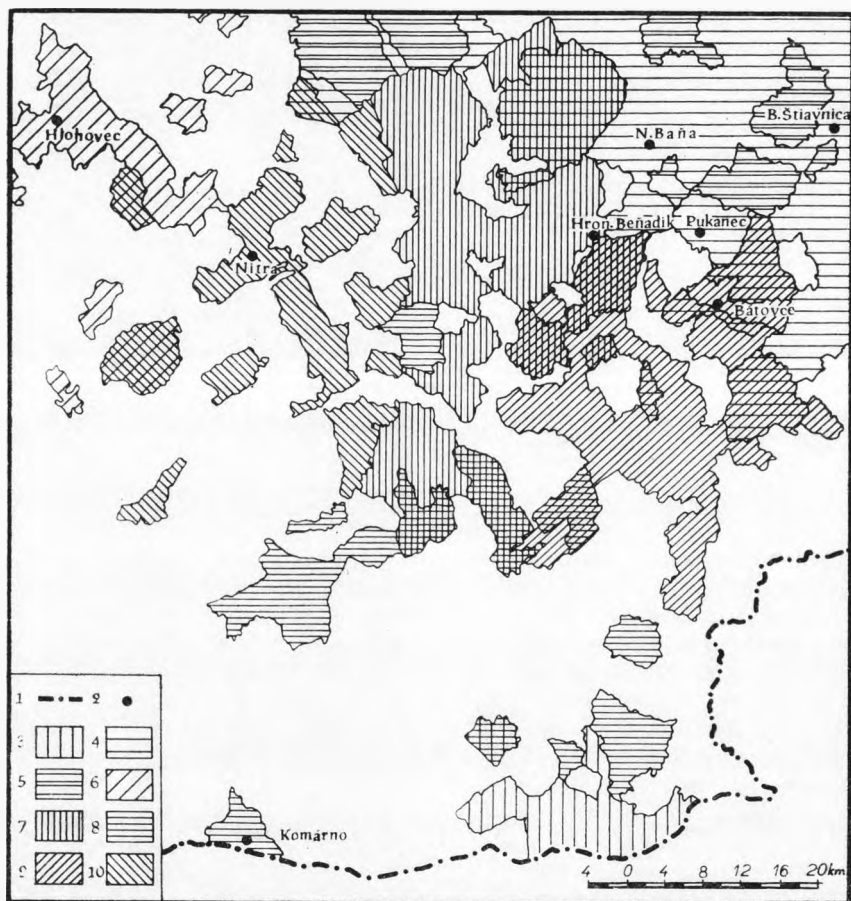
Zo slobodných kráľovských miest najväčšie trhové sféry mali Bratislava, Komárno, Košice a Prešov. I keď trhovú sféru Bratislavy (obr. 2) nemožno zrekonštruovať, o jej neobyčajnom rozsahu možno usudzovať zo skutočnosti, že jej týždenné trhy navštevovali až z Ostrihomskej stolice (Farná) a Tekova (Vrábľa, Malá Maňa, Horný Ohaj). Tieto tekovské sídla boli zároveň najsevernejšie ležiace lokality, z ktorých sa chodilo na týždenné trhy do Komárna. Trhová sféra Komárna (obr. 3) smerom na východ siahala až k Hronu (Pohronský Ruskov, Čata).

Trhová sféra Košíc (obr. 4) zaberala podstatnú časť Košickej kotliny. Na severe, ako to vyplýva zo stoličného súpisu, siahala až do Šariša, na východe až za Slanské vrchy a Milič do Zemplína. Týždenné trhy v Košiciach navštevovali napríklad obyvatelia Zamutova, Sečoviec, Kuzmíc, Veľat a dokonca aj Trebišova. Z trhovej sféry Prešova poznáme len torzo. Avšak aj z tohto si možno vytvoriť približnú predstavu o jej rozsahu smerom na západ, sever a východ. Najzápadnejšou doloženou lokalitou sú Bertovce. Z reliéfu a cestnej siete možno však usudzovať, že trhová sféra Prešova v tomto

priestore siahala až po rozmedzie Šarišskej a Spišskej stolice. Severnú hranicu dokladajú Abrahamovce. Na východe (obr. 5) siahala až do Zemplína, kde k nej patrilo viacero dedín ležiacich medzi Topľou a Ondavou (Kvakovce, Merník a i.).

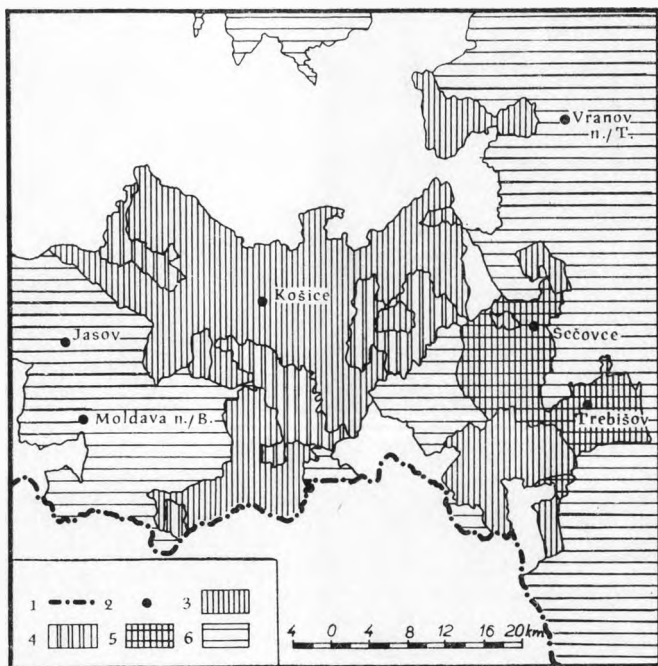
Rozsiahla a z hospodárskeho hľadiska veľmi dôležitá bola trhovú sféru stredoslovenských banských miest (Kremnica, Banská Bystrica, Ľubietová, Banská Štiavnica, Nová Baňa a Pukanec). Patrila k nej podstatná časť Zvolenskej stolice, horný Novohrad (slovenská časť stolice), severné územie Hontu, značná časť Tekova (na juh až po Tekovskú Breznicu), južná a juhovýchodná časť Turca. Sem náležali aj niektoré sídla ležiace v hornej Nitre (Kľačno, Poluvsie, Brezany a i.).

Veľkú trhovú sféru mala aj Trnava a Bardejov. Trhovú sféru Trnavy siahala na západ až po Malé Karpaty. Na východné a severné hranice možno usudzovať z toho, že trnavské týždenné trhy navštevovali obyvatelia Ratnoviec, Maduníc a Hájskeho. Trhovú

Obraz 3. Trhovú sféry v západnej časti južného Slovenska. II 1 — štátne hranice, 2 — trhovú strediská; Trhovú sféry. 3 — Ostrihom, 4 — banské mestá, 5 — pravdepodobne banské mestá, 6 — Hlohovec, 7 — Hronský Beňadik, 8 — Komárno, 9 — Bátorce, 10 — Nitra.

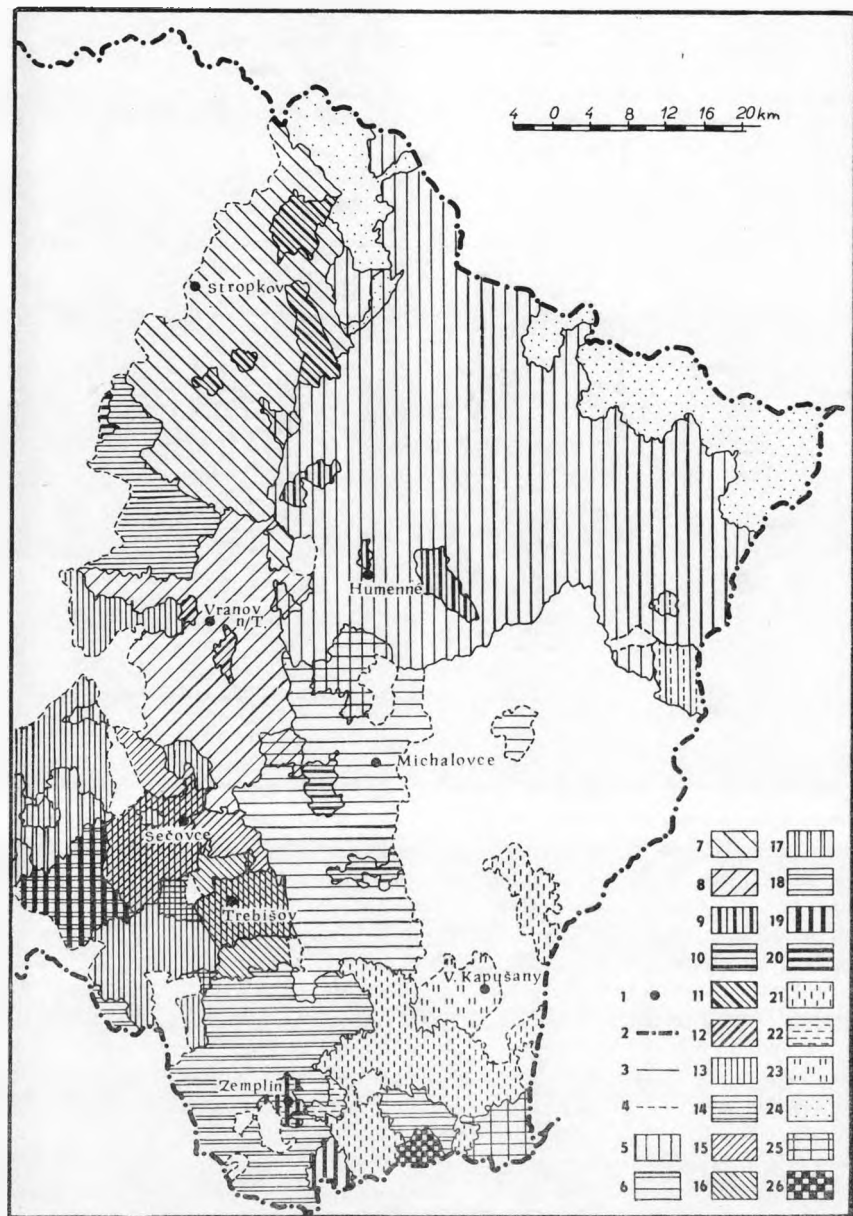
Obraz 4. Trhová sféra Košice. 1 — štátne hranice, 2 — trhové strediská; Trhové sféry, 3 — Košice, 4 — pravdepodobne Košice, 5 — Košice a iné trhové strediská, 6 — iné trhové strediská.

sféra Bardejova sa v podstate rozprestierala v severnom Šariši. V doline Tople siahala až po Mičakovce, ktoré už ležali v Zemplíne. Tu sa už prekrývala s trhovou sférou Prešova.

Z mestčiek veľké trhové sféry mali Hlohovec, Nové Zámky, Nitra, Hronský Beňadik, Bátovce, Michalovce, Stropkov a Humenné. Trhová sféra Hlohovca (obr. 3) mala pretiahnutý tvar; na severe (podľa jestvujúcich údajov) siahala až po Modrovú a Bojnú, na juhu po Kráľovú nad Váhom a Sládečkovec, kde sa už prekrývala s trhovou sférou Nitry a Nových Zámkov. Trhová sféra Nitry (obr. 3) sa rozprestierala približne medzi Váhom a Žitavou. Na severe v doline Nitry siahala až po Oponice, kde sa dotýkala trhovej sféry Topoľčian (tu sa zároveň už prekrývala s trhovou sférou banských miest), na juhu sa tiahla po Ťľany nad Žitavou. Do trhovej sféry Nitry hlboko zasahoval vplyv Nových Zámkov. Tamojšie týždenné trhy navštevovali až z Koliňan. Trhová sféra Nových Zámkov (obr. 2) siahala na západe po Váh, na juhovýchode po dediny Šarkan a Luža (zo Šarkana vozili do Nových Zámkov na predaj víno).

Trhová sféra Hronského Beňadika (obr. 3) zaberala podstatnú časť najúrodnejšej oblasti Tekova. Rozprestierala sa na severe od Trbeča a Pohronského Inovca na juh až po Veľké Lovce a Čaku, prípadne ešte južnejšie. Pravda, toto územie hospodársky negravitovalo výlučne len k Hronskému Beňadiku, lebo sa na ňom silne uplatňoval aj vplyv iných trhových stredísk (Zlaté Moravce, Topoľčianky, Komárno, Bátovce a i.). Trhová sféra Bátoviec (obr. 3) sa vyvinula na úkor Levíc, ktoré sa v dôsledku vojnového pustošenia ocitli v hospodárskom úpadku. Na juhu siahala až po Málaš a Šalov, takže Levice ležali v jej strede. Hospodársky význam týždenných trhov (a tým aj rozsah trhových sfér) v Hronskom Beňadiku a Bátovciach možno vysvetliť okolnosťou, že sa na nich nakupovalo obilie a iné poľnohospodárske produkty pre zásobovanie stredosloven-

Obraz 5. Trhové strediská na východnom Slovensku. 1 – trhové strediská, 2 – štátne hranice, 3 – hranice trhových sfér, 4 – otvorené hranice trhových sfér; Trhové sféry. 5 – Humenné, 6 – Michalovce, 7 – Stropkov, 8 – Vranov, 9 – pravdepodobne Humenné, 10 – pravdepodobne Michalovce, 11 – pravdepodobne Stropkov, 12 – pravdepodobne Vranov, 13 – Košice, 14 – Prešov, 15 – Sečovce, 16 – Trebišov, 17 – pravdepodobne Košice, 18 – Nové Mesto pod Šiatrom, 19 – Šarišský Potok, 20 – Prešov a Bardejov, 21 – Užhorod, 22 – Zemplín, 23 – Veľké Kapušany, 24 – trhové strediská v Poľsku, 25 – Kisvárd, 26 – tzv. podhorské mestečká v Maďarsku.

ských banských miest. Preto trhové sféry obidvoch mestečiek možno pokladať, aj keď nepriamo, za súčasť trhovej sféry stredoslovenských banských miest.

Na Východoslovenskej nížine (obr. 5) sa uplatňoval vplyv niekoľkých trhových stredísk. Najväčšie zázemie z nich mali Michalovce a Užhorod. Severné, západné a južné hranice trhovej sféry Michaloviec sú výrazné, východné hranice pre nedostatok údajov nemožno bližšie určiť. Je však isté, že patrila k nej aj veľká časť územia východne od Laborca, lebo vieme, že sa na týždenné trhy do Michaloviec chodievalo až z Úbreža.

Rozsiahle územie severne od Vihorlatu až po štátne hranice s výnimkou niekoľkých prevažne pohraničných dedín, ktorých obyvateľstvo navštevovalo trhy v Poľsku, patrilo k trhovej sfére Humenného.⁹ Táto skutočnosť ani tak nesvedčí o sile humenského trhového strediska ako skôr o veľkej hospodárskej zaostalosti a chudobe tohto kraja, takže chýbali podmienky pre vznik ďalšieho významnejšieho hospodárskeho centra (Snina). Dôležité bolo aj to, že tento kraj bol z juhu ťažko prístupný. Jediná vhodnejšia cesta viedla až medzi Vihorlatom a Popričným, ktorou prenikal vplyv užhorodských týždenných trhov (Ruský Hrabovec, Inovec). Prístup z východu, z doliny Uhu bol hospodársky takmer bezvýznamný, o čom svedčí skutočnosť, že aj dediny (okrem Michajlova), ktoré ležali v blízkosti cesty vedúcej z doliny Uhu, hospodársky gravitovali k Humennému, a nie k Užhorodu.

I keď naše poznatky o trhových sférach na Slovensku r. 1720 sú neúplné, možno z nich vyvodíť záver, že trhové sféry niektorých miest a mestečiek boli vzhľadom na vtedajšie dopravné pomery neobyčajne veľké. Súviselo to s tým, že vidiecke obyvateľstvo muselo často navštevovať vzdialené trhy, aby mohlo výhodne speňažiť svoje produkty. Aj v tom sa prejavujú nepriaznivé pomery, ktoré charakterizovali hospodársky život Uhorska v desaťročí po Satmárskom mieri.

PRÍLOHA 1

ZOZNAM STREDÍSK MIESTNEHO TRHU NA SLOVENSKU V ROKU 1720

1. Slobodné kráľovské a banské mestá

1 — Banská Belá, 2 — Banská Bystrica, 3 — Banská Štiavnica, 4 — Bardejov, 5 — Bratislava, 6 — Brezno, 7 — Jur pri Bratislave, 8 — Kežmarok, 9 — Komárno, 10 — Košice, 11 — Kremnica, 12 — Krupina, 13 — Levoča, 14 — Lubietová, 15 — Modra, 16 — Nová Baňa, 17 — Pezinok, 18 — Prešov, 19 — Pukanec, 20 — Sabinov, 21 — Skalica, 22 — Trenčín, 23 — Trnava, 24 — Zvolen.

2. XIII spišských miest

1 — Lubica, 2 — Matejovce, 3 — Poprad, 4 — Ruskinovce, 5 — Spišská Belá, 6 — Spišská Nová Ves, 7 — Spišská Sobota, 8 — Spišské Podhradie, 9 — Spišské Vlachy, 10 — Stráže pod Tatrami, 11 — Tvarožná, 12 — Veľká, 13 — Vrbov.

3 Mestecká

1 — Babiná, 2 — Bánovce nad Bebravou, 3 — Bátovce, 4 — Beckov, 5 — Beluša, 6 — Bernolákovo (Čeklís), 7 — Bobrovec, 8 — Boleráz, 9 — Bojná, 10 — Bojnice, 11 — Brezová pod Bradlom, 12 — Brezovica, 13 — Bzovik, 14 — Cífer, 15 — Čachtice, 16 — Čalovo,

⁹ V súpise Zemplínskej stolice sa akiste omylom uvádza, že obyvatelia Kamenice nad Cirochou navštevujú trhy vo Vranove nad Topľou.

17 — Častá, 18 — Danišovce, 19 — Dechtice, 20 — Devín, 21 — Divín, 22 — Dobrá Niva, 23 — Dobrá Voda, 24 — Dobšiná, 25 — Doľany, 26 — Dolné Orešany, 27 — Dolný Kubín, 28 — Domaniža, 29 — Dubnica nad Váhom, 30 — Dunajská Streda, 31 — Filakovo, 32 — Gajary, 33 — Gbely, 34 — Gelnica, 35 — Gemer, 36 — Halič, 37 — Hanušovce nad Topľou, 38 — Harichovce, 39 — Hlohovec, 40 — Hniezdne, 41 — Holič, 42 — Hontianske Nemce, 43 — Horné Orešany, 44 — Hrabušice, 45 — Hranovnica, 46 — Hronský Beňadik, 47 — Humenné, 48 — Hybe, 49 — Chltenica, 50 — Ilava, 51 — Iľašovce, 52 — Jasov, 53 — Jelšava, 54 — Kláštor pod Znievom, 55 — Komjatice, 56 — Košeca, 57 — Kráľovský Chlmec, 58 — Krompachy, 59 — Kurima, 60 — Kurimany, 61 — Kysucké Nové Mesto, 62 — Lednica, 63 — Leles, 64 — Leopoldov, 65 — Levice, 66 — Lipany, 67 — Liptovská Sielnica, 68 — Liptovský Mikuláš, 69 — Liptovský Trnovec, 70 — Lučenec, 71 — Malacky, 72 — Martin, 73 — Michalovce, 74 — Mlynica, 75 — Mníšek nad Hnilcom, 76 — Mojmírovce (Urmin), 77 — Moldava nad Bodvou, 78 — Mošovce, 79 — Myslenice, 80 — Nálepkovo (Vondrišiel), 81 — Nitra, 82 — Nitrianska Blatnica, 83 — Nitrianske Pravno, 84 — Nižná Boca, 85 — Nižný Medzev, 86 — Nové Mesto nad Váhom, 87 — Nové Zámky, 88 — Oslany, 89 — Partizánska Lupča, 90 — Piešťany, 91 — Plaveč, 92 — Plešivec, 93 — Pliešovce, 94 — Podhradie, 95 — Podolíneč, 96 — Podunajské Biskupice, 97 — Poniky, 98 — Považská Bystrica, 99 — Predmier, 100 — Preseľany, 101 — Prievaly, 102 — Prievidza, 103 — Pruské, 104 — Púchov, 105 — Rača, 106 — Radošina, 107 — Radošovce, 108 — Radvaň, 109 — Rajec, 110 — Rastice (Nagy Magyar), 111 — Ratková, 112 — Revúca, 113 — Rimavská Seč, 114 — Rimavská Sobota, 115 — Rožňava, 116 — Rusovce, 117 — Ružomberok, 118 — Rybník, 119 — Sása, 120 — Sebechleby, 121 — Sečovce, 122 — Senec, 123 — Senica, 124 — Sered, 125 — Skačany, 126 — Sládečkovce, 127 — Slovenská Lupča, 128 — Slovenské Pravno, 129 — Smižany, 130 — Smolenice, 131 — Smolník, 132 — Snina, 133 — Sobotište, 134 — Sobrance, 135 — Spišská Stará Ves, 136 — Spišský Štvrtok, 137 — Stará Lubovňa, 138 — Stará Turá, 139 — Stropkov, 140 — Stupava, 141 — Sučany, 142 — Suchá nad Parnou, 143 — Šahy, 144 — Šaľa, 145 — Šamorín, 146 — Šaštín, 147 — Šintava, 148 — Španice, 149 — Štítnik, 150 — Štos, 151 — Štúrovo (Parkan), 152 — Štvrtok na Ostrove, 153 — Švedlár, 154 — Tekovské Lužany, 155 — Tisovec, 156 — Topoľčany, 157 — Topoľčianky, 158 — Trebišov, 159 — Sliache, 160 — Trstená, 161 — Turany, 162 — Turna nad Bodvou, 163 — Tvrdosin, 164 — Varín, 165 — Veličná, 166 — Veľká Bytča, 167 — Veľké Kapušany, 168 — Veľké Leváre, 169 — Veľké Pole, 170 — Veľký Slavkov, 171 — Veľký Šariš, 172 — Vrable, 173 — Vranov nad Topľou, 174 — Vrbica, 175 — Vrbové, 176 — Vyšný Medzev, 177 — Zborov, 178 — Zemplín, 179 — Zlaté Moravce, 180 — Zvolenská Slatina, 181 — Žabokreky nad Nitrou, 182 — Žarnovica, 183 — Žiar nad Hronom, 184 — Žilina.

4. *Dediny s právom trhu*

1 — Bánová, 2 — Brodské, 3 — Dolné Plachtince, 4 — Haniska, 5 — Hrhov, 6 — Jurské, 7 — Kopčany, 8 — Modrý Kameň, 9 — Podhradie, 10 — Vrbovce, 11 — Žabokreky.

Juraj Ž u d e l

THE MARKET SPHERES IN SLOVAKIA IN 1720

The development of towns and little towns in Slovakia in the period of late feudalism is still little explored in many respects. To little-known phenomena belongs also their economic hinterland, the sphere of economic influence, which expresses their economic significance as well as their connection with geographical environment. A part of the economic hinterland of towns and little towns was also the sphere of local (internal) market, which is the subject of this study. The author means the spheres of weekly markets at that, which influenced significantly the rise and development of economicogeographical wholes in conditions of the feudal society.

The year 1720 was chosen by the author because both the data have been preserved in one kind of sources for several regions of Slovakia and owing to the reason that the reconstruction of market spheres to that year expresses a state at the turn of two important periods, the state on the eve of economic consolidation of Hungary, which arose after the finishing of professional uprisings of Hungarian nobility and after the total pushing back of Turks out of the country.

The study is based on the taxation lists from 1720, which were elaborated by the individual sees. In exploring the economic conditions conditioning the capability to pay in population, the inventory commissioners noticed also the circumstance how, eventually where inhabitants of rural settlements were able to sell their own products. As the inventory commissioners of the individual sees, however, did not take measures equally, the source value of taxation lists, as it is stated by the author, is not equal and consequently it is not possible to reconstruct the local market spheres in whole Slovakia, but in some its regions only (above all in the east).

With reference to the fact that under feudalism the markets could have been made only in the settlements, which possessed market right, as the centres of local market free royal and mining towns and some villages with market right come into consideration. As all the settlements of the categories mentioned had not full market right and consequently annual fairs only (yarmoks) took place in them, they had no relation to the market spheres investigated. In 1720, as the author has stated, there were 232 market centres (Enclosure 1) in Slovakia. In how many of them also weekly markets took place, it is not possible to determine with respect to present state of historical investigation. The dislocation of market centres (Fig. 1) was very uneven owing to the different natural conditions and in consequence of different political, especially, however, economic development in some regions of Slovakia.

Of the free royal towns, Bratislava, Komárno (Fig. 3), Košice (Fig. 4), and Prešov (Fig. 5) had the largest market spheres. An extensive and from the viewpoint of economy very important was the market sphere of Central-Slovakian mining towns (Kremnica, Banská Bystrica, Lubyetová, Banská Štiavnica, Nová Baňa, and Pukanec). Of little towns, Hlohovec (Fig. 3), Nové Zámky (Fig. 2), Nitra, Hronský Beňadik, Bátovce (Fig. 3), Michalovce, Stropkov, and Humenné (Fig. 5) had large market spheres.

Although knowledge of market spheres in Slovakia in 1720 is not complete, it is possible to deduce a conclusion that the market spheres of some towns and little towns were, with respect to the transport conditions of that time, unusually large. It was connected with the fact that rural population had frequently to frequent the markets removed to be able to realize suitably their products. Also in this fact are shown the unfavourable conditions, which characterized the economic life of Hungary in the decade after the Szatmár Peace.

From the Slovak translated by A. K r a j č í r

Enclosure 1. List of centres of local market in Slovakia in 1720. 1 — free royal and mining towns, 2 — the 13 Spiš towns, 3 — little towns, 4 — villages with market right.

Fig. 1. The centres of local market in Slovakia in 1720. 1 — free royal and mining towns, 2 — the Spiš towns, 3 — little towns, 4 — villages with market right. The names of market centres are in Enclosure 1.

Fig. 2. The market spheres in the western part of southern Slovakia I. 1 — state boundaries, 2 — market centres. The market spheres. 3 — Trnava, 4 — Vrāble, 5 — Sereď, 6 — Nové Zámky, 7 — probably Nové Zámky, 8 — Zlaté Moravce, 9 — Topoľčianky, 10 — Oslany, 11 — Bratislava, 12 — probably Zlaté Moravce, 13 — probably Topoľčany, 14 — Topoľčany.

Fig. 3. The market spheres in the western part of southern Slovakia II. 1 — state boundaries, 2 — market centres. The market spheres. 3 — Ostrihom, 4 — mining towns, 5 — probably mining towns, 6 — Hlohovec, 7 — Hronský Beňadik, 8 — Komárno, 9 — Bátovce, 10 — Nitra.

Fig. 4. The market sphere of Košice. 1 — state boundaries, 2 — market centres. The market spheres. 3 — Košice, 4 — probably Košice, 5 — Košice and the other market centres, 6 — the other centres.

Fig. 5. The market centres in eastern Slovakia. 1 — market centres, 2 — state boundaries, 3 — boundaries of market spheres, 4 — open boundaries of market spheres. The market spheres. 5 — Humenné, 6 — Michalovce, 7 — Stropkov, 8 — Vranov, 9 — probably Humenné, 10 — probably Michalovce, 11 — probably Stropkov, 12 — probably Vranov, 13 — Košice, 14 — Prešov, 15 — Sečovce, 16 — Trebišov, 17 — probably Košice, 18 — Nové Mesto pod Šiatrom, 19 — Šarišský Potok, 20 — Prešov and Bardejov, 21 — Užhorod, 22 — Zemplín, 23 — Velké Kapušany, 24 — market centres in Poland, 25 — Kisvárdá, 26 — the so called near-mountain little towns in Hungary.